

Streszczenie

Niniejsza rozprawa doktorska jest zestawieniem i analizą dwóch zagadnień: nauczania form wypowiedzi (edukacji tekstotwórcza w kształceniu językowym) oraz pracy z uczniami ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi i próbą odpowiedzi na pytanie – Jak rozwijać wiedzę, świadomość i kompetencje tekstotwórcze (w odniesieniu do funkcjonalnego modelu nauki o języku/języka) u uczniów z ASD na drugim etapie edukacji w szkole podstawowej? W jaki sposób uczyć tworzenia tekstów narracyjnych uczniów szkoły podstawowej posiadających specyficzne potrzeby edukacyjne i całościowe jakościowe zaburzenia w komunikowaniu się wynikające z diagnozy ASD? Zaprezentowane rozważania mają charakter interdyscyplinarny, czerpią przede wszystkim z doświadczeń i stanu badań z zakresu lingwodydaktyki, psychiatrii (neurologii) i psychologii oraz pedagogiki (dydaktyki). Skupiają się na pisanych formach narracyjnych: opowiadaniu i kartce z pamiętnika ze względu na obligatoryjną obecność tych form w kształceniu polonistycznym na etapie szkoły podstawowej (wprowadzanych w prostej formie już na pierwszym etapie edukacji, czyli na poziomie klas 1-3).

Praca podzielona jest na wstęp, pięć głównych rozdziałów i podsumowanie.

W części teoretycznej zostały omówione kolejno następujące zagadnienia: ASD, tekst w kształceniu polonistycznym, opowiadanie i kartka z pamiętnika jako przykłady pisanych form narracyjnych. Pierwszy rozdział części teoretycznej to prezentacja stanu badań dotyczących autyzmu i jego definiowania w literaturze czterech dziedzin naukowych zajmujących się ASD. Zawiera genezę i opis badań nad autyzmem (ASD) w psychiatrii, neurologii i psychologii, a także wyjaśnia kolejne definicje tego zaburzenia i podaje symptomy klasyfikujące dane zaburzenie. Następnie przedstawiono znaczenie pojęcia ASD w pedagogice. Istotny jest fakt, że specjaliści przekierowali swoje zainteresowania tym zaburzeniem na praktyczne działania ukierunkowane na teorie służące poprawie funkcjonowania dzieci z ASD w środowiskach społecznych, jakimi są przedszkola i szkoły. Drugi rozdział części teoretycznej zawiera wyjaśnienia kluczowych pojęć z zakresu polonistyki. Punktem wyjścia jest teza o tekstocentrycznym charakterze kształcenia polonistycznego. Ten rozdział podzielony jest na trzy podrozdziały opisujące coraz węższe pojęcia z zakresu edukacji tekstotwórczej: *tekst pisany*, *tekst uczniowski*, *opowiadanie* i *kartka z pamiętnika*.

Część badawcza składa się z trzech rozdziałów. Pierwszy jest wprowadzeniem do części analitycznej, opisuje: cel, sposób prowadzenia badań i grupę badawczą, prezentuje hipotezy i wstępne wnioski kluczowe dla dalszego etapu analizy prac uczniowskich. W rozdziale 3.3. Twórcze pisanie czy realizacja formy?- dokonuję omówienia dwóch wymiarów nauczania form narracyjnych i realizacji wypowiedzi pisemnych przez uczniów na poziomie klas 4-6 szkoły podstawowej: twórczego pisania oraz praktycznego ćwiczenia językowego, polegającego na zredagowaniu narracji wokół komponentów i cech formalnych. Prezentuję i omawiam stworzone

przez siebie schematy opowiadania i kartki z pamiętnika, pomocne uczniom z ASD w tworzeniu wypowiedzi pisemnych. Zaprezentowane przeze mnie schematy stanowiły ważny element w procesie badawczym, ponieważ uwzględniały specyficzne trudności i potrzeby uczniów z ASD, odpowiednio dostosowane łączyły treści kształcenia językowego z celami terapeutycznymi (i funkcjonalnością). Pomogły badanym zrozumieć konkretną formę narracyjną i jej stylistykę, przypominały o cechach językowych niezbędnych w prawidłowym redagowaniu wypowiedzi, które posłużyły jako materiał badawczy rozprawy. Materiał badawczy stanowią dokumenty szkolne (orzeczenia poradni psychologiczno-pedagogicznej) poszczególnych uczniów oraz prace (testy osiągnięć szkolnych) realizujące te dwie formy gatunkowe, pisane na przestrzeni trzech lat (od klasy czwartej do klasy szóstej szkoły podstawowej) przez uczniów z ASD uczących się w szkole podstawowej z oddziałami integracyjnymi.

Kolejne dwa rozdziały (4 i 5) właściwej części analitycznej zawierają analizę i wnioski materiału badawczego - tekstów uczniowskich tworzonych przez uczniów z ASD na przestrzeni lat 2012 - 2019. Analogicznie rozdziały 4 i 5 podzielone są na podrozdziały szczegółowo opisujące poszczególne elementy warstwy tekstowej oraz poziomy analizy tekstów uczniowskich (zgodnie ze schematami zaprezentowanymi w rozdziale 3.). Są to odpowiednio:

1. Poziom umiejętności na początku klasy czwartej
2. Komponenty formalne
3. Spójność i poprawność językowa
4. Oryginalność narracji
5. Ortografia i interpunkcja

Punktem wyjścia w badaniach nad rozwojem umiejętności tekstotwórczych jest test diagnozujący, sprawdzający poziom opanowania podstawowych treści z pierwszego etapu edukacji, przeprowadzony na początku klasy czwartej, czyli odpowiednio w latach 2012, 2013, 2015, 2016. Testy diagnozujące nie były dostosowane do specyficznych trudności wynikających z dysfunkcji i zaburzeń uczniów, miały sprawdzać poziom wiedzy każdego badanego ucznia w odniesieniu do normy. Natomiast w niewielkim stopniu różniły się od siebie w poszczególnych latach treścią i poleceniami.

Analiza materiału badawczego, komentarze i wnioski poparte są także obserwacją pedagogiczną uczniów w danych zespołach klasowych, prowadzoną w ramach codziennej, czynnej pracy nauczyciela języka polskiego w jednej z warszawskich szkół podstawowych z oddziałami integracyjnymi.

Helena Balcerak